

Metka Mencin Čeplak

**Andreas Gelhard: Kritika kompetence. Ljubljana: Krtina, 2017.
143 strani (ISBN 978-961-260-107-2), 20 EUR**

Delo avstrijskega filozofa A. Gelharda *Kritika kompetence*, ki je v prevodu S. Krušiča in opremljeno s spremnim besedilom D. Štefanca konec lanskega leta izšlo pri založbi Krtina, je še eno v nizu Krtininih prevodov del, ki kritično preiskujejo vlogo psiholoških znanosti v mreži oblasti (omenimo vsaj Gouldovo *Za-mero človeka* in Beauvoisovo *Razpravo o liberalni sužnosti*). Koncept, s katerim si psihologija v zadnjih desetletjih svoj položaj v tej mreži nezadržno utrjuje, je, kot ugotavlja Gelhard, prav koncept kompetenc. Gre za koncept, ki se odlično prilega temu, kar Beauvois (2000) imenuje »psihološki ideali liberalizma«, in s katerim se opravičuje razgradnja javnih podsistemov, kot v svojem delu *Šola ni podjetje* dokazuje francoski sociolog C. Laval (2005; prav tako Krtinin prevod), ko opozarja, kako nadomeščanje besede »znanje« z besedo »kompetenca« izraža zmago imperativa fleksibilnosti in učinkovitosti v službi produktivnosti na račun znanja in njegovih emancipacijskih potencialov.

Podobno kot Laval tudi Gelhard ugotavlja, da se prek koncepta kompetence širi zmagovit pohod načela koristnosti, učinkovitosti, uporabnosti na vsa področja človekovega življenja. V središču Gelhardove foucaultovske genealoške analize je sicer »pretenzija psihologije«, da bi s svojimi koncepti »zajela občečloveško« in si zagotovila »vssezajemajočo pristojnost« (str. 9). Gelhard opozarja, da je psihologija v tej svoji pretenziji stopila na mesto krščanske preskušnje vesti, ki je po Heglu propadla prav zaradi prizadevanja, da bi svoji presoji na osnovi kriterija *dovoljeno/prepovedano* podvrgla vse vidike življenja (dejanja, namere, občutja). S tem se je »postopek preskušnje vesti obupno prenapel«, cilj moralne izpopolnitve pa postal nedosegljiv, je ugotavljal Hegel in že takrat predpostavil, da bodo psihološka merila tista, ki bodo v nadzorovanju vedenja ljudi slej ko prej izpodrinila teološka. Dobrih sto let pozneje je psihologija to napoved s koncepti inteligence, pozneje pa (še) s konceptoma kompetence in čustvene inteligentnosti dejansko začela izjemno hitro uresničevati. Te koncepte je namreč konstruirala tako, da jih je mogoče meriti, predvsem zadnja dva pa tudi razvijati in uriti, na osnovi izmer primerjati sposobnosti in osebnostne lastnosti med posamezniki_cami in skupinami (diferencialnost) ter napovedovati njihove dosežke na različnih področjih. S tem si je psihologija potem, ko je objekt vladanja postala populacija, zagotovila prav posebno mesto v mreži oblasti: kot uporabna znanost, ki pozna recept za realizacijo ključnega načela dobrega vladanja, ki se glasi *pravi človek na pravo mesto* (to je bilo tudi načelo Münsterbergovega programa uporabne psihologije z začetka 20. stoletja). Kot Gelhard povzema Foucaulta, psihologija svojo funkcijo nadzorovanja, urejanja in upravljanja populacije (in posameznic_kov) uresničuje s psihološkimi preskusi, ki človeka presojajo na osnovi kriterija *zmorem/ne zmorem* (in ne na osnovi kriterija *dovoljeno/prepovedano*, značilnega za krščansko moralno), in s tehnikami izpopolnjevanja zmožnosti/kompetenc, ki nadomeščajo krščansko preiskovanje vesti.

Kot dokazuje Gelhard, je bilo treba za to »zmago« nad krščanskim moralnim režimom v psihologiji demitizirati koncept in teste inteligentnosti. Kritike koncepta in testov

intelligentnosti ter njihove rabe so sicer stare kot koncept, testi in rabe same. W. Stern, ki ga Gelhard obravnava kot »ključno figuro obsežne psihologizacije življenja v vsakdanjiku« (str. 43), ki pa se je hkrati dobro zavedal uporabe psihotehnike, v začetku 20. stoletja ni bil edini kritik testov intelligentnosti. Kot dokazuje Gould (2000), je bil že A. Binet, ki velja za konstruktorja prvega testa intelligentnosti, skeptičen do koncepta intelligentnosti, glede svojih testov pa si ni delal utvar, da bo na osnovi rezultatov lahko sklepal o splošnem intelektualnem potencialu otrok, kot je sprva upal. Že sam je ugotovil visoko stopnjo povezanosti dosežkov na testu s socialno-ekonomskim izvorom otrok, vendar te povezave ni pripisal dednosti, zato je tudi ostro nasprotoval uporabi svojih testov za namen rangiranja in izločanja »problematičnih« otrok – namesto tega je zagovarjal rabo svojih testov v podporo izenačevanju začetnih razlik med otroki. Niti vsa ta zgodnja niti poznejša opozorila v psihološki strokovni in znanstveni javnosti niso dosegla prav velike pozornosti, kaj šele da bi vplivala na omejevanje rabe testov intelligentnosti. Z eno izrazito izjemo: članek ameriškega psihologa D. C. McClelland s pomenljivim naslovom *Testing for Competence Rather Than for Intelligence* iz l. 1973. McClelland je v njem ponovil očitke, ki so jih na račun koncepta in testov intelligentnosti izrekli že pred njim, v psiholoških praksah pa sta se kot najvplivnejša izkazala dva, kot ugotavlja Gelhard: da rezultati na testih intelligentnosti ne napovedujejo poklicnega uspeha ali uspeha v življenju nasploh, ker so naloge praviloma podobne šolskim nalogam in od testiranih zahtevajo vnaprej določene odgovore, torej ne dovoljujejo ustvarjalnosti; da je prevladujoča teza o prirojenosti intelligentnosti napačna – McClelland v nasprotju s tem zagovarja tezo, da praktično ni človekove lastnosti, ki je ne bi mogli spremeniti s treningom oz. izkušnjami. Vendar pa preskusov ne zavrača: kot alternativo testom intelligentnosti zagovarja ohlapno strukturirane testne situacije, take, ki bi omogočile preverjanje zmožnosti testiranih oseb, da odkrivajo nove, presenetljive rešitve. Dejansko je, kot opozarja Gelhard, svojo kritiko podredil/prilagodil svojemu siceršnjemu delu: svetovanju podjetjem. V nabor lastnosti in veščin, ki naj bi jih po njegovem preverjali in na osnovi tega napovedovali poklicni uspeh, je uvrstil predvsem tiste, ki zadevajo medosebne odnose. To je bilo skladno z izhodišči takrat vplivne humanistične psihologije, ki je poleg človekove svobode, ustvarjalnosti in samoaktualizacije poudarjala vlogo medosebnih odnosov in komunikacije v »osebni rasti« ter zadovoljevanju vseh (!) človekovih potreb. Kot pokaže Gelhard, je bil McClellandov nabor blizu temu, kar je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja Goleman definiriral kot čustveno inteligenco: komunikacijske veščine, potrpežljivost, zrelost, torej lastnosti in zmožnosti, ki naj bi vzpostavljale harmonične odnose. Kot ugotavlja Gelhard, so to glavne sestavine današnjih testov kompetenc, ki jih uporabljajo za svetovanjem podjetjem. Poleg samoocenjevanja testirank_cev vključujejo tudi presojo s strani nadrejenih, sodelavk_cev, hkrati pa ponujajo treninge za razvoj in urjenje kompetenc, kar se je začelo učinkovito propagirati kot rešitev za vse: za izboljšanje odnosov v skupini, s čimer naj bi se povečala produktivnost v podjetjih, hkrati pa naj bi to koristilo odnosom v zasebnem življenju – posameznice_ke naj bi naredilo bolj zadovoljne, to pa naj bi bil pogoj socialnega miru. Namesto političnega, torej javnega delovanja izberimo delo na sebi, pa bo svet boljši in življenje lepo. V tem sklepu se izražajo vse ključne razlike med

praktično psihologijo in imperativom prilagoditve na eni strani ter emancipatoričnimi praksami na drugi. Vodilo za slednje Gelhard najde v Kantovi zahtevi po rabi lastnega razuma v skupnosti z drugimi, na katero H. Arendt naveže koncept kritičnega mišljenja, katerega pogoj je javen in svoboden preskus. To pa preskus kompetenc nikakor ni.

Koncept kompetence je mogoče res izziv rasizmu inteligentnosti, vendar je hkrati orodje politične pacifikacije. Njena uporaba je koristna predvsem za tiste, ki živijo od merjenja in prodaje treninga kompetenc, vsaj na prvi pogled pa tudi za tiste, ki so svoje kompetence prisiljeni prodajati na trgu dela (kompetenca kot kapital, kot Gelhard naslovi eno od podpoglavij). To pa pomeni, sklone Gelhard, da koncept kompetenc, kot se uporablja v psihološkem merjenju, ponuja isto kot preskušanje vesti: vse se presoja z enim samim kriterijem (zmorem/ne zmorem), logika možnosti se stopnjuje v neskončnost, samo izpopolnjevanje kompetence pa je postalo moralna dolžnost. To odpira brezmejno tržno nišo za merilce in trenerje kompetenc, »uporabnice_ke« njihovih storitev pa obsoja na neuspeh. Gelhard vseskozi bolj ali manj implicitno nakazuje, da gre možne izhode iskati s pomočjo Hegla, Kanta, Kleista, H. Arendt: srečevanje namesto opazovanja, vzajemno dopuščanje namesto presoje; iznajdevanje odgovorov. Vse to predpostavlja konflikt, ne pa konsenz, poenotenje in primerjavo – konflikt, ki si ga tiste psihološke vednosti in prakse, ki izhajajo iz ideologije »prijazne osebe« (Moscovici, 1993) in ki si kot osnovni cilj prizadevajo vzpostaviti harmonična razmerja, vztrajno prizadevajo preprečiti.

Viri

Beauvouis, Jean-Léon (2000). *Razprava o liberalni sužnosti: analiza podrejanja*. Ljubljana: Krtina.

Gould, Stephen Jay (2000). *Za-mera človeka*. Ljubljana: Krtina.

Laval, Christian (2005). *Šola ni podjetje: neoliberalni napad na javno šolstvo*. Ljubljana: Krtina.

Moscovici, Serge (1993). *The Invention of Society*. Cambridge: Polity Press.